

1. Η Νότια όψη του παρεκκλησίου του καθολικού της μονής της Παναγίας της Φανερωμένης. Ο βόρειος τοίχος του παρεκκλησίου εφάπτεται του νότιου τοίχου του καθολικού.

Τα κεραμικά του παρεκκλησίου της Φανερωμένης της Σαλαμίνας

Η δημοσίευση αυτή αποτελεί συνέχεια προηγούμενων εργασιών μου που αναφέρονται στα εντοιχισμένα κεραμικά στις όψεις των μεσαιωνικών και των επί τουρκοκρατίας εκκλησιών του τόπου μας.

Γ. Α. Νικολακόπουλος

Πολιτικός Μηχανικός

Κολλημένο στο νότιο τοίχο του καθολικού του μοναστηριού της Παναγίας της Φανερωμένης, το παρεκκλησιό του είναι μικρή βασιλική λιθόκτιστη, καμαρωσκέπαστη, με διρρηχτή ξύλινη στέγη. Είναι σοβατισμένη με ασβεστοκονίαμα και ασπροθαμμένη με ασβεστοχρώμα. Οι εξωτερικές διαστάσεις της κάτοψης της είναι 12 x 4 μέτρα που, αν λάβουμε υπόψη μας και την τρίπλευρη αψίδα γίνονται 13,20 X 14 μέτρα (εικ. 1).

Το παρεκκλήσι έχει δύο θύρες, μια στη νότια πλευρά και άλλη στη δυτική και επιπλέον μια συραγγοειδή διόδο που το συνδέει με το καθολικό

(βόρειος τοίχος). Έχει τρία παράθυρα, ένα στο νότιο τοίχο, στα ανατολικά της θύρας και δύο άλλα μονά, στενότερα, από τα οποία το ένα βρίσκεται κάτω από την κορυφή του αετώματος που υπάρχει στον ανατολικό τοίχο και το άλλο στο μέσο της κεντρικής πλευράς της αψίδας.

Εντοιχισμένα κεραμικά

Εντοιχισμένα κεραμικά υπάρχουν σε τρεις θέσεις: 1) τρία πάνω από τη νότια θύρα, 2) τρία γύρω από το παράθυρο του αετώματος του ανατολικού τοίχου, 3) τρία πάνω από το παράθυρο

της αψίδας. Συνολικά, λοιπόν, υπάρχουν εννέα κεραμικά που διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Ασφαλώς έχει παίξει μεγάλο ρόλο το ότι βρίσκονται στην αυλή του μοναστηριού, κάτω από τη συνεχή επίβλεψη των μοναχών, ώστε να μην υπάρχει φόβος κλοπής. Ευνοϊκό ρόλο επίσης, για τη διατήρησή τους, έχει και το μικρό ύψος εντοιχίσεώς τους — 2,5 μέτρα, κατά μέσο όρο περίπου, από το έδαφος — που τα καθιστά «απυρόβλητα» κατά τους εορτασμούς της Ανάστασης. Επίσης, τα κελιά των μοναχών που περιβάλλουν το παρεκκλήσι και το καθολικό, το προστα-

τεψαν από τα πυρά των Τούρκων, είναι προσπαθούν να εκπορήσουν τη μονή. Η εικόνα 2, δίνει σχηματική παράσταση της διάταξης των εντοιχισμένων κεραμικών στις διάφορες θέσεις του ναού και μια γενική αριθμηση. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω της εντοίχισής τους, το πτώμα μέρος των κεραμικών, εκτός από δύο εξαιρέσεις, δεν ήταν δυνατό να μελετηθεί. Επίσης ο τρόπος της εντοίχισής των κεραμικών των παρεκκλήσιου ακολουθεί τη μέθοδο εντοιχισής (ουστήρια I) των κεραμικών των Αγ. Θεοδώρων της πλατείας Κλαυθμώνος της Αθήνας. Το χείλος τους βρίσκεται 20-30 χιλιοστά κάτω από την ελεύθερη επιφάνεια του επιχρισματού των τοίχων. Αντίθετα, τα κεραμικά του καθολικού έχουν το χείλος τους στην ίδια στάθμη με την επιφάνεια του επιχρισματού. Πιστεύω πως η τοποθέτηση των κεραμικών του παρεκκλήσιου είναι προγενέστερη από εκείνη των κεραμικών του καθολικού της μονής!

Κεραμικά της νότιας πλευράς:

1. **Πνάκιο.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, για διαστάσεις 8λ. εικ. 3 και 14α. Ύλη αργιλική, σκληρή, καλά ψιμμένη, χρώματος ερυθρού με υπόλευκο επιχρισμα (engobe). Υάλωση μολυβδούχου, διαφανής θαυπράνιου χρώματος. Είναι ευδιάκριτα επί του πινάκιου τα τρία ίχνη εδράσεως του επί της τριγωνικής βάσης ψιμμάτος (pnelets). Λέπει το 1/10 της επιφάνειάς του. Όπως δε, έχω σημειώσει και αλλού², αυτό το τύπου τα μονόχρωμα κεραμικά που προορίζονται για οικιακή χρήση κατασκευάζονταν για αιώνες όμοια, έτσι, είναι σχεδόν αδύνατο να χρονολογηθούν. Επειδή όμως έχει την αυτή ύλη με το κεραμικό αρ. 3, την αυτή γεωμετρική μορφή και τις ίδιες διαστάσεις, δεχομαι στις δύο κατασκευασθκαν συγχρόνως και από τον ίδιο τεχνίτη.

2. **Πνάκιο.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, για διαστάσεις 8λ. εικ. 4 και 14β. Ύλη αργιλική, σκληρή, καλά ψιμμένη, χρώματος ερυθρού με υπόλευκο επιχρισμα που σκεπάζει την μπροστινή επιφάνεια και μόνο το χείλος της οπίσθιας. Είναι ευδιάκριτα επί του πινάκιου τα τρία ίχνη εδράσεως επί της τριγωνικής βάσης ψιμμάτος. Υάλωση διαφανής που δίνει γενική χροιά υπόλευκη κιτρινίζουσα, ελεφαντοστού. Διάκοσμος επάνω στο χείλος με διαδοχικές πινελιές γαλαζοπράσινου (τρικουιά) που θυμίζουν φατιμικά κεραμικά.

3. **Πνάκιο.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 5-6 και 14γ. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, σκληρή, χρώματος ερυθρού με υπόλευκο επιχρισμα που καλύπτει ολόκληρη την πρόσθια καθώς και την οπίσθια όψη. Υάλωση

μολυβδούχου κιτρινίζουσα. Είναι ευδιάκριτα επί του πινάκιου τα τρία ίχνη εδράσεως του επί της τριγωνικής βάσης ψιμμάτος. Διάκοσμος στις δύο όψεις. Πρόσθια όψη, κατά μήκος του περιθωρίου και επί εύρους 20 χιλιοστών, υπάρχει εγχάρακτος διάκοσμος από συνεχόμενα ημικύκλια και σποραδικές πινελιές ανοιχτού καστανοπράσινου χρώματος. Το σύνολο περικλείεται από δύο στεφάνες, η μια κατά μήκος του χείλους και η άλλη κατά μήκος της γένεσης του περιθωρίου. Οπίσθια όψη. Αντίθετα με τη λιτή διακόσμηση της πρόσθιας όψης, η οπίσθια καλύπτεται ολόκληρη από εγχάρακτα στιλιζαρισμένα φύλλα και κλάδους που προβάλλονται κάτω από την υάλωση σε χρώμα σκούρου καστανό. Στο κέντρο (βάση) υπάρχει στιλιζαρισμένο άνθος. Το μοτίβο του χείλους της πλά. επαναλαμβάνεται και εδώ. Το όλο ποικίλλεται με πράσινες και καστανές πινελιές. Είναι θραυσμένο κατά το 1/4 της επιφάνειάς του και θαύρασμα επιβέβηλημένη την αποτοίχισή του και συγκόλληση των θραυσμάτων του. Πρόκειται για θαυμάσιο πνάκιο του είδους ζωγραφισμένο-εγχάρακτο (painted-sgraffito) της δεύτερης ομάδας, κατασκευασμένο στην Κόρινθο στο 6^ο μισό του 13ου αιώνα ή στον πρώιμο 14ο αιώνα³.

Κεραμικά της ανατολικής πλευράς:

4. **Σκύφος.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 7-8 και 14δ. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, σκληρή, χρώματος ερυθρού σκούρου με υποκίτρινο επιχρισμα. Υάλωση μολυβδούχου άχρωμη που δίνει στο σύνολο κρεμ χροιά. Διάκοσμος εγχάρακτος ογκοκέντρωτος σε κεντρικό μετάλλιο και σε έξι ακτινωτά διατεταγμένες θέσεις (με γωνία 60^ο περίπου). Κάθε ακτινοειδής διακοσμος φέρει εγχρωμές πινελιές, ο ένας πράσινες και ο επόμενος καστανές. Πρόκειται για κορινθιακό κεραμικό του τύπου ζωγραφισμένο - εγχάρακτο, του μέρους του 13ου αιώνα ή των αρχών του 14ου. Η μελέτη της οπίσθιας όψης του κεραμικού αυτού πραγματοποιήθηκε χάρη στο γεγονός της αποτοίχισής και επανατοποθέτησής του ώστε να μην πέσει αφού θρυσκόταν αποκολλημένο. Η εικ. 8 δίνει την πτω όψη.

5. **Σκύφος.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 8 και 14ε. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, σκληρή, χρώματος ερυθρού σκούρου με υποκίτρινο επιχρισμα. Υάλωση μολυβδούχου που δίνει στο αγγείο χροιά ελεφαντοστού. Διάκοσμος ζωγραφιστός - χαρακτός. Μεταξύ μιας στεφάνης που βρίσκεται κατά μήκος του χείλους και άλλης κατά μήκος της γένεσης του περιθωρίου τρέχει αλυσιδωτός

διάκοσμος. Ο πυθμν, πλήσιον του περιθωρίου, διακοσμείται από τέσσερις σπείρες — σε ίση απόσταση η μια από την άλλη — και ανάμεσα τους από έναν θόστρωχο. Το σύνολο έχει μερικές πράσινες πινελιές. Πρόκειται για λαϊκό κεραμικό.

6. **Σκύφος.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 10 και 14στ. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, σκληρή, χρώματος ερυθρού σκούρου με υποκίτρινο επιχρισμα. Υάλωση διαφανής, μολυβδούχου, που δίνει στο αγγείο χροιά ελεφαντοστού. Διάκοσμος ζωγραφιστός - χαρακτός. Κατά μήκος του περιθωρίου τρέχει αλυσιδωτός διάκοσμος ενώ τον πυθμνα στολίχονται πέντε στιλιζαρισμένα άνθη με πέντε φύλλα. Το σύνολο έχει μερικές σκόρπιες πράσινες πινελιές. Πρόκειται για λαϊκό κεραμικό κατασκευασμένο από τον ίδιο τεχνίτη με υη προηγούμενο (αρ. 5).

Κεραμικά της κεντρικής οψίδας:

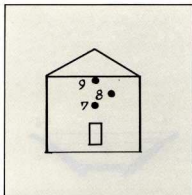
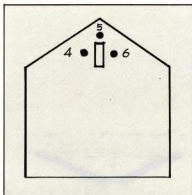
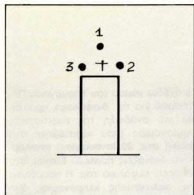
7. **Πνάκιο,** βαθύ με περιθωριο. Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 11 και 14ζ. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, χρώματος ερυθρού. Υάλωση αδιαφανής λευκή, καστερόχρους⁴. Διάκοσμος σε πρόσθια και κίτρινο - πορτοκαλί χρώμα σποραδικά. Στον πυθμνα άνθος με μίσχο και φύλλα στιλιζαρισμένα, που περιβάλλεται από τέσσερις ομόκεντρους — ιμκς το κεραμικό — κύκλους. Κατά μήκος του περιθωρίου κοίσηται από δέκα στιλιζαρισμένα φύλλα. Πρόκειται για ιταλικό κεραμικό της Πίζας, του 15ου αιώνα ή των αρχών του 16ου. Λέπει το 1/7 περίπου το δέλυ.

8. **Πνάκιο.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 12 και 14η. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, χρώματος ερυθρού με υπόλευκο επιχρισμα. Υάλωση μολυβδούχου, διαφανής σε θαυπράνιου χρώμα. Είναι εμφανή επί του πινάκιου τα τρία ίχνη εδράσεως του επί της τριγωνικής βάσης ψιμμάτος. Τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά είναι όμοια με του πινάκιου αρ. 1, χωρίς να μπορεί να καθοριστεί ο χρόνος κατασκευής του.

9. **Πνάκιο.** Όψη. Γεωμετρική μορφή, διαστάσεις 8λ. εικ. 13 και 14θ. Ύλη αργιλική, καλά ψιμμένη, χρώματος ερυθρού. Το περιθωριο είναι επί το πλείστον καταστραμμένο. Υάλωση αδιαφανής, καστερόχρους με χροιά γαλαζοπράσινη (τρικουιά). Διάκοσμος πράσινος στο κέντρο με μορφή άνθους με μίσχο και φύλλα που περιβάλλεται από στεφάνη στιλιζαρισμένων φυλλών. Πρόκειται για ιταλικό κεραμικό της Πίζας, του 16ου αιώνα ή των αρχών του 16ου⁵ (8λ. πνάκιο αρ. 7).

Σημειώσεις

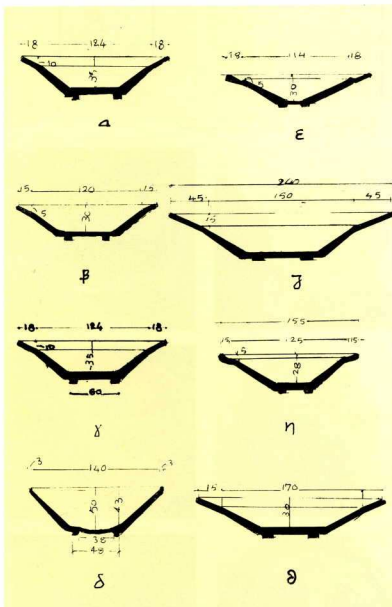
1. Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Εντοιχισμένα κεραμικά

2. Διαταγή και αρίθμηση των κεραμικών: α) νότιος τοίχος, β) ανατολικός τοίχος, γ) κεντρική οψίδα.

3. Ώψη πνακιού αρ. 1.
4. Ώψη πνακιού αρ. 2.
5. Ώψη πνακιού αρ. 3.
6. Ώψισβα πλευρά πνακιού αρ. 3.
7. Ώψη σκύφου αρ. 4.
8. Ώψισβα πλευρά σκύφου αρ. 4.
9. Ώψη σκύφου αρ. 5.
10. Ώψη σκύφου αρ. 6.
11. Ώψη πνακιού αρ. 7.
12. Ώψη πνακιού αρ. 8.
13. Ώψη πνακιού αρ. 9.

14. Σχέδια διαμετρικής τομής των κεραμικών: α) αρ. 1, β) αρ. 2, γ) αρ. 3, δ) αρ. 4, ε) αρ. 5, στ) αρ. 6, ζ) αρ. 7, η) αρ. 8, θ) αρ. 9.

στις όψεις των Μεσοαιωνικών και επί τουρκοκρατίας εκκλησιών μας». I. Εισαγωγή. II. Τα κεραμικά των Αγ. Θεοδώρων, ασλ. 19, Δεκέμβριος 1978. Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ. IV. Τα κεραμικά του καθολικού της Παναγίας της Φανερωμένης της Σαλαμίνας, Απρίλιος 1980.

2. Του ίδιου. III. «Τα κεραμικά της Παναγίας του Μέρμηκα της Νουπιόνας», ασλ. 26, εκ. 55.

3. Του ίδιου. «Η ελληνική μεσοαιωνική κεραμική», Αρχαιολογία 17, Νοέμβριος 1985.

4. Του ίδιου. «Κεραμική - Πρώτα όλα, λέιζερ, αντίθεσης, υαλοπίνακα», Αρχαιολογία 20, Αύγουστος 1986.

5. LIANA TONGIORGI. «Ceramiche Pisane», Soprintendenza ai Monumenti e Gallerie di Pisa. Mostra di Pisa, Museo Nazionale di San Matteo, 1967. Quilici G. VINDY. «Ceramica Pisana nel corico di una nave affondata presso Cannes», Antichita Pisana, 1974.

The Ceramics of the Phaneromeni Chapel on Salamina Island.

G. Nikolakopoulos

The chapel of the Phaneromeni Monastery is adjacent to the south wall of the catholicon. It is a stone-built, single-vaunted basilica with a gable roof. Nine Post-byzantine ceramics are inlaid in the south and east walls as well as in the masonry of the central apse.

Το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Πολιτισμού για τη διαφύλαξη, προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς (που κατατέθηκε στη Βουλή στις 20 Ιανουαρίου) περιλαμβάνει διατάξεις ποινικού δικαίου στο δεύτερο κεφάλαιο του. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από εγκληματικές ενέργειες (που συνήθως κωδικοποιούνται με τον όρο «αρχαιοκαπηλία») αποτελεί τον πρωταρχικό στόχο των διατάξεων αυτών, τις οποίες διέπουν δύο βασικές κατευθυντήριες γραμμές:

- α) η θέσπιση ιδιώνυμων αδικημάτων, και
- β) η επιβολή βαρύτερων ποινών στους παραβάτες.

Η πρώτη κατευθυντήρια γραμμή απορρέει από την ανάγκη να καλυφθούν τα κενά του ισχύοντος νόμου 5359/1932 «περί αρχαιοτήτων», οι διατάξεις του οποίου δεν καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα των ενεργειών με τις οποίες προσβάλλεται η κυριότητα του Δημοσίου επί των αντικειμένων που συναποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά, κυρίως των αρχαίων.

Καθίσταται λοιπόν αναπόφευκτη η εφαρμογή από τα δικαστήρια των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα που αφορούν την κλοπή (άρθρο 372 ΠΚ), την υπεξαίρεση (άρθρο 375 ΠΚ) και την αποδοχή προϊόντων εγκλημάτων (άρθρο 394 ΠΚ), ή ακόμη και των διατάξεων του Τελωνειακού Κώδικα για την λαθρεμπορία.

Στόχος της θέσπισης με το σχέδιο νόμου ιδιώνυμων αδικημάτων είναι να παύσει η προσφυγή στις διατάξεις αυτές, που είναι σήμερα αναγκαία προκειμένου να κατοχυρωθεί η ποινική προστασία των έργων πολιτισμού που συγκροτούν την πολιτιστική κληρονομιά.

Τα θεσπιζόμενα ιδιώνυμα αδικήματα είναι: παράνομη κατοχή, κλοπή, υπεξαίρεση, φθора, αποδοχή προϊόντων εγκλημάτων, παράνομη εξαγωγή, παράνομη ανασκαφή ή έρευνα του θύσου, ληστεία, παράτρηση, παράνομη εμπόριο.

Η λύση αυτή είναι σαφώς προτιμότερη από την παράλληλη εφαρμογή των διατάξεων του ισχύοντος νόμου περί αρχαιοτήτων και των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα.

Αντίθετα, είναι αμφίβολο η αποτελεσματικότητα των επαπειλούμενων ποινών. Το σχέδιο νόμου τιμάρει σε βαθμό κακοφυγιάς τα περισσότερα από τα θεσπιζόμενα αδικήματα και προδίδει την επιβολή ποινών κάθειρξη, σε ωριμαμένες περιπτώ-